

تقریرات درس حقوق بشر
حجت الاسلام والمسلمین
دکتر محمد جواد ارسطا

جلد اول
ویراست اول

بررسی مبانی فقهی
اعلامیه اسلامی
حقوق بشر

به کوشش

سید عزیزالله موسوی

نظام حقوق بشر اسلامی

ویراسته: حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدجواد ارسطا

به کوشش: سید عزیزا موسوی | راستار: علی اکبر عبدالاحدی مقدم | مدیر اجرایی: مهدی نظری
انتشارات: مکتب اندیشه، شابک: ۹۶۲۵۵-۹۶۲۵۵-۶۰۰-۹۷۸ | چاپ اول: بهار ۱۳۹۶
صفحه آرای: سید مهدی حسینی | سازگان: ۱۰۰۰ نسخه | قیمت: ۲۰،۰۰۰ تومان

سرشناسه: ارسطا، محمدجواد، ۱۳۴۴ - | عنوان: پدیدآور: نظام حقوق بشر اسلامی / تقریرات محمدجواد ارسطا. | مشخصات نشر: قم: مکتب اندیشه، ۱۳۹۶ | مشخصات ظاهری: ج. | شابک: ۹۶۲۵۵-۹۶۲۵۵-۶۰۰-۹۷۸. | موضوع: ارسطا، محمدجواد، ۱۳۴۴ - - وعظ | موضوع: حقوق بشر - جنبه های اسلامی - اسلام | موضوع: Human rights | Islam - Religious aspects - | رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ن ۴۳الف/۵/۲۱۰ | شابک: ۹۶۲۵۵-۹۶۲۵۵-۶۰۰-۹۷۸ | شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۸۳۲۶۲

شبکه ارتباط با مخاطب

دفتر مرکزی: قم. بلوار شهید صدوقی. کوچه ۵۶. پلاک ۷۴. تلفن: ۰۵-۲۲۹۰۶۴۰۴-۲۵.
پست الکترونیک: info@seratolmobin.com | سایت: www.seratolmobin.com

۱۷	درباره
۲۳	مقدمه
۲۴	الف) پیشینه اعلامیه جهانی حقوق بشر
۲۵	ب) الزام آوری یا عدم الزام آوری اعلامیه حقوق بشر
۲۵	۱. قوانین محدودکننده اعلامیه حقوق بشر
۲۷	۲. تفسیر اعلامیه حقوق بشر
۲۸	۳. هدف اعلامیه حقوق بشر
۲۹	۴. رویه کشورهای در قبال اعلامیه حقوق بشر
۲۹	۵. مبانی الزام آوری اعلامیه جهانی حقوق بشر
۳۰	۱-۵. نظریه مبتنی بر قرارداد
۳۰	۲-۵. نظریه عرف بین المللی
۳۳	ج) مبانی و اندیشه های تأثیرگذار بر اعلامیه جهانی حقوق بشر
۳۴	د) پیشینه اعلامیه اسلامی حقوق بشر
۳۶	ه) مقایسه اجمالی بین اعلامیه جهانی حقوق بشر و اعلامیه حقوق بشر اسلامی
۳۶	۱- ارزش حقوقی

۲. تفاوت‌های محتوایی ۳۷
- ۲-۱. تساوی حقوقی ۳۷
- ۲-۲. آزادی مذهبی ۳۹
- ۲-۳. منشأ قدرت و حکومت ۴۱
- ۲-۴. مسأله برده‌داری ۴۲
- ۲-۵. مالکیت فکری ۴۴
- حقوق مبارزه و مقابله با استعمار ۴۷
- ۲-۷. خورنداری از محیط پاک و به دور از مفسد اخلاقی ۴۸

۴۹. مقدمه اعلامیه اسلامی حقیقت‌شیر

۵۵. تبیین و تحلیل ماده اول

۵۵. متن و ترجمه ماده اول

۵۸. ۱. وحدت خانوادگی انسان‌ها.

۱-۱. مفاد خانواده واحد بودن انسان‌ها ۵۸

۱-۲. دلایل خانواده واحد بودن انسان‌ها ۶۳

۱-۲-۱. قرآن کریم ۶۳

۱-۲-۲. روایات ۶۵

الف) روایات متضمن آیه شریفه ۶۵

ب) روایات شأن نزول آیه ۶۸

ج) روایات هم‌مضمون با آیه ۶۸

۲. عیال الله بودن مردم و لزوم نفع‌رسانی به آن‌ها ۷۰

- ۲-۱. مفاد عیال بودن مردم برای خداوند ۷۰
- ۲-۲. دلیل‌های عیال بودن مردم برای خداوند و لزوم نفع‌رسانی به عیال الله ۷۱
- ۲-۲-۱. نفع‌رسانی در آیینۀ «بسم الله الرحمن الرحيم» ۷۲
- ۲-۲-۲. عیال الله بودن مردم و لزوم نفع‌رسانی در روایات ۷۷
- نتیجه ۸۳

۳. مساوات در اصل تکلیف و مسؤولیت ۸۶

- ۳-۱. دلایل مساوات در اصل تکلیف و مسؤولیت ۸۶
- ۳-۱-۱. عقل ۸۷
- ۳-۱-۲. سیره عقلا ۸۹
- ۳-۱-۳. آیات ۹۰
- ۳-۱-۴. روایات ۹۴
- ۳-۲. گسترۀ مساوات در اصل تکلیف و مسؤولیت ۹۵

۴. اصل مساوات (مساوات در برابر قانون) ۹۸

- ۴-۱. مفهوم اصل مساوات ۹۹
- ۴-۲. دلایل اصل مساوات ۱۰۱
- ۴-۲-۱. مساوات در اجرای حدود ۱۰۲
- ۴-۲-۲. مساوات در تقسیم اموال عمومی ۱۰۳
- ۴-۲-۳. مساوات در عاریه گرفتن از بیت المال ۱۰۴
- ۴-۲-۴. مساوات در تحمّل مشکلات ۱۰۶

۱۰۸. ۴-۲-۵. مساوات در حقوق
۱۰۹. ۴-۲-۶. مساوات در انسانیت
۱۰۹. ۴-۲. بیان مرحوم نایینی در زمینه اصل مساوات
۱۱۰. ۴-۳-۱. مساوات در عناوین مشترک
۱۱۱. ۴-۳-۲. مساوات در عناوین خاصه
۱۱۲. ۴-۴. لزوم مبارزه با موانع اجرای اصل مساوات

۵. اصل کرامت انسانی ۱۱۶

۱۱۷. ۵-۱. تعریف کرامت انسانی
۱۱۷. ۵-۲. انواع کرامت
۱۱۷. ۵-۳. ملاک کرامت انسانی
۱۲۰. ۵-۴. پیشینه بحث کرامت انسانی
۱۲۱. ۵-۵. دلایل قاعده کرامت انسانی
۱۲۲. ۵-۵-۱. آیه کرامت
۱۲۵. ۵-۵-۲. اهتمام پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به کرامت انسان
۱۲۵. الف) آیه اوصاف پیامبر خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
۱۲۷. ب) حدیث مکارم اخلاق
۱۲۷. ج) حدیث مرحمت
۱۲۸. ۵-۶. آثار فقهی قاعده کرامت
۱۳۰. ۵-۷. موارد نقض احتمالی قاعده کرامت انسانی
۱۳۱. ۵-۷-۱. مجازات های تحقیر کننده و کرامت انسانی
۱۳۲. الف) مراتب کرامت انسانی در روایات

- ب) عدم اختیار انسان در سلب کرامت خویش ۱۳۶
- ج) تقدیم کرامت جامعه بر کرامت شخص ۱۳۶
- ۲-۷-۵. جزیه و کرامت انسانی ۱۳۷
- الف) دلیل لزوم پرداخت جزیه ۱۳۷
۱. استظهار ناسازگار با کرامت انسانی ۱۳۸
۲. استظهار سازگار با کرامت انسانی ۱۳۸
- ب) عدم منافات جزیه با اصل کرامت ۱۴۱
- ۷-۱۰. برده داری و کرامت انسانی ۱۴۲
- الف) اسلام بر بردگی ۱۴۲
۱. دلیل تمطعی بودن برده داری ۱۴۴
- ۱-۱. سلسله آئین بر نفس خویش ۱۴۵
- پرسش و پاسخ ۱۴۸
- ۱-۲. ضرورت پذیرش برده داری ۱۵۱
- ۱-۳. عدم مطلوبیت برده داری ۱۵۳
- ۱-۴. راهکارهای آزادی بردگان ۱۵۵
۲. شواهد مقطعی بودن برده داری ۱۵۶
- ۱-۲. روش های برده گیری در صدر اسلام ۱۵۶
- ۲-۲. تعامل با بردگان در اسلام ۱۵۸
- ۲-۳. رضایت الهی در آزادی بردگان ۱۵۹
- ۲-۴. منتفی شدن موضوع برده داری ۱۶۰
- ب) رابطه برده داری و کرامت انسانی ۱۶۳
- ۴-۷-۵. مذمت برخی اقوام و کرامت انسانی ۱۶۶
- الف) مشکل سندی اخبار متضمن مذمت برخی اقوام ۱۶۹

- ۱۶۹ (ب) مشکل دلالتی اخبار متضمن مذمت برخی اقوام
- ۱۶۹ ۱. احتمالات معنایی
- ۱۷۳ ۲. ناسازگاری با مبانی کلامی امامیه
- ۱۷۴ ۳. روایات متعارض با روایات مذمت برخی اقوام
- ۱۷۸ ۴. ناسازگاری با آیات قرآن کریم
- ۱۸۱ شواهد غیر قابل تخصیص و تقیید بودن آیات
- ۱۸۷ ۵-۸. ملعون خواندن بنی امیه و کرامت انسانی
- ۱۸۷ (الف) لعن بنی امیه در آیات و روایات
- ۱۹۰ (ب) تلیل معنایی آیات و روایات لعن
- ۱۹۱ ۵-۷-۶. لزوم احترام سادات و قاعده کرامت انسانی
- ۱۹۲ (الف) مفاد روایات احترام سادات
- ۱۹۳ (ب) تفسیر روایات تکبر سادات
- ۱۹۷ (ج) لزوم احترام سادات
- ۱۹۷ (د) معیار سیادت
- ۱۹۷ ۱. ملاک سیادت در باب خمس
- ۱۹۹ ۲. ملاک سیادت در لزوم اکرام
- ۱۹۹ ۵-۷-۷. اخبار طینت و کرامت انسانی
- ۲۰۰ (الف) مفاد اخبار طینت
- ۲۰۳ (ب) مشکل سندی اخبار طینت
- ۲۰۴ (ج) مشکل دلالتی اخبار طینت
- ۲۰۴ ۱. ناسازگاری اخبار طینت با دلایل عقلی
- ۲۰۷ ۲. ناسازگاری اخبار طینت با آیات قرآن کریم
- ۲۰۹ ۳. ناسازگاری اخبار طینت با روایات دیگر

۴. توجیهات اخبار طینت ۲۱۰

نتیجه ۲۱۶

تبیین و تحلیل ماده دوم ۲۲۳

۱. حق حیات ۲۲۵

۱-۱. دلایل فقهی حق حیات و عدم جواز تعدی به آن ۲۲۶

۱-۱-۱. فطری بودن حق حیات ۲۲۶

۱-۱-۲. مقتضای اصل کرامت ۲۲۷

۱-۱-۳. فرض کبریا ۲۲۸

۱-۱-۴. اولویت نفع جان انسان نسبت به جان حیوان ۲۳۰

۱-۱-۵. حفظ مصلحت جان انسان ۲۳۴

۱-۱-۶. تأمین هدف خلقت ۲۳۶

۱-۱-۷. عدم سلطنت انسان بر حیات خویش ۲۳۷

۱-۱-۸. اولویت جان انسان نسبت به مال خودش ۲۴۰

۱-۲. تکلیف اشخاص حقیقی نسبت به پاسداری از حق حیات ۲۴۱

۱-۳. وظیفه حکومت و جامعه (اشخاصی حقوقی) نسبت به حق حیات انسان ۲۴۷

۱-۳-۱. دلایل فقهی تکلیف اشخاص حقوقی ۲۴۷

الف) لزوم انتظام جامعه ۲۴۸

ب) سیره عقلا ۲۵۰

ج) احکام مبتنی بر پذیرش شخصیت حقوقی ۲۵۱

د) احکام و تکالیف اجتماعی ۲۵۳

نتیجه ۲۵۶

۲۵۷-۳-۱. عدم انحصار شخصیت حقوقی به موارد منصوص

۲۵۸. الف) الغاء خصوصیت عرفیه قطعیه

۲۵۹. ب) ارتکاز عقلا

۲۶۳. ج) سیره عقلا

۲۶۵. د) مستندات ولایت فقیه

حکمت‌های سیاسی و وسایل فنا کننده بشریت

۲۶۷-۲. حرمت استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی

۲۶۸-۱-۱. مدنی اولی و قاعده اولی

۲۶۸. الف) قرآن کریم

۲۷۳. ب) روایات

۲۷۸-۲-۱. حرمت اضراب - یجرز

۲۷۸. الف) نهی از ضرر رساندن شهروان زنانشان

۲۸۰. ب) نهی از ضرر زدن والدین به کودکانشان

۲۸۱. ج) قاعده لا ضرر ولا ضرار

۲۸۲-۲-۱. حرمت مسموم کردن مناطق مسکونی دشمن

۲۸۶-۲-۱-۴. حرمت استفاده از سلاح‌های آتش‌زا

۲۸۹-۲-۱-۵. حرمت ترور

۲۹۲-۲-۱-۶. قاعده حرمت اعتدا

۲۹۲. الف) قرآن کریم

۲۹۶. ب) روایات

۲۹۸. ج) نظریه فقیهان

- ۲-۲. تولید و نگاهداری سلاح‌های کشتار جمعی ۲۹۹
- ۲-۲-۱. ویژگی‌های سلاح‌های کشتار جمعی ۳۰۰
- ۲-۲-۲. دلایل حرمت تولید سلاح‌های کشتار جمعی ۳۰۲
- الف) حرمت افساد فی الارض ۳۰۲
- ب) حرمت نزدیکی به امور وسوسه‌انگیز ۳۰۴
- ج) انحصار منافع سلاح‌های کشتار جمعی در امور حرام ۳۰۹
- د) لزوم وفای به عقد ۳۱۰
- ۲-۱-۳. مؤیدات حرمت تولید و نگاهداری سلاح‌های کشتار جمعی ۳۱۱
- الف) پنج اصل تهدید قاییل ۳۱۲
- ب) نبستن دست به سوط آهنی مؤمنین به روی لشکر معاویه ۳۱۳
- ۲-۲-۴. دلایل جواز تولید سلاح‌های کشتار جمعی ۳۱۴
- الف) وجوب اعداد قوا ۳۱۴
- ب) قاعده نفی سبیل ۳۱۶

۳. لزوم پاسداری از ادامه حیات بشری ۳۱۹

- ۳-۱. حرمت اضرار به حیات بشری ۳۲۰
- ۳-۱-۱. حرمت افساد فی الارض ۳۲۱
- ۳-۱-۲. طریق اولویت ۳۲۶
- الف) حرمت قتل انسان ۳۲۶
- ب) حرمت اسقاط جنین و نطفه ۳۲۷
- ج) قاعده لاضرر ۳۲۹
- د) حرمت اضرار به حیوانات و محیط زیست ۳۳۰

- ۳۳۰..... (۱) قرآن کریم
- ۳۳۲..... (۲) روایات
- ۳۳۶..... ۳-۲. وجوب پاسداری از حیات بشری
- ۳۳۶..... ۳-۲-۱. لزوم حفظ جان انسان
- ۳۳۷..... ۳-۲-۲. مقتضای لطف و رحمت بی کران الهی
- ۳۳۸..... الف) استدلال عقلی
- ۳۳۹..... ب) استدلال نقلی
- ۳۴۲..... ۳-۲-۳. تشریح و تکوین
- ۳۴۳..... الف) استدلال عقلی
- ۳۴۳..... ب) استدلال نقلی
- ۳۴۷..... نکته اول
- ۳۵۰..... نکته دوم
- ۳۵۶..... ۳-۳. لزوم پاسداری از ادامه حیات بشری

۴. حق مصونیت جسمی انسان..... ۳۵۷

- ۳۵۸..... ۴-۱. حرمت ایراد آسیب‌های جسمی به انسان
- ۳۵۸..... ۴-۱-۱. قرآن کریم
- ۳۵۹..... ۴-۱-۲. روایات
- ۳۶۲..... ۴-۱-۱. قاعده لا ضرر
- ۳۶۲..... ۴-۱-۲. تشریح احکام قصاص، دیات و اروش
- ۳۶۳..... الف) قصاص
- ۳۶۴..... ب) دیات

- ج) آروش ۳۶۵
- ۴-۲. لزوم حمایت دولت از حق ایمنی اشخاص از آسیب‌های جسمی ۳۶۸
- ۴-۲-۱. حسبی بودن حق مصونیت جسمی انسان ۳۶۹
- الف) مفهوم امور حسبی ۳۷۰
- ب) دلایل مشروعیت امور حسبی ۳۷۲
- ج) متصدی امور حسبی ۳۷۳
- ۱) اختصاص اداره امور حسبی به فقیهان ۳۷۴
- ۱۱- م. اختصاص اداره برخی از امور حسبی به فقیهان ۳۷۶
- ۲-۲-۲. من گنجه: آسیب‌های جسمی ۳۷۹
- ۴-۲-۳. مجازات ران بار ۳۸۱
- ۴-۲-۴. حمایت از آسیب‌دیده ۳۸۱

■ دیباچه

«حقوق بشر» تعریضی است که شیفتگان بسیاری دارد و بی تردید، یکی از پرکاربردترین اصطلاحات پیرچنددهه اخیر می‌باشد. اندیشمندان زیادی در مورد آن، تأمل کرده‌اند. نشست‌های داخلی و بین‌المللی فراوانی در خصوص آن، تشکیل شده و کتاب‌ها و مقالات بی‌شماری در این موضوع به رشته تحریر درآمده و مواد قانونی زیادی به منظور پاسداری از آن، تدوین شده و به تصویب رسیده است.

حقوق بشر در زمان حاضر، چنان مقبولیت یافته که یکی از مهمترین دغدغه‌های دولت‌ها تبدیل گشته و محکی برای سنجش سعایت آن‌ها شده است.

در این میان، اعلامیه جهانی حقوق بشر که در زمان تصویبش در سال ۱۹۴۸ میلادی، به تصریح تدوین کنندگان آن، یک سند غیرالزام‌آور تلقی می‌شد که بیانگر آرمان‌های حقوق بشری بود، به تدریج بر اثر استنادات مکرر دولت‌ها به مفاد آن در دعاوی بین‌المللی، به یک سند معتبر جهانی تبدیل شد که از

دیدگاه برخی حقوق‌دانان، معاهده‌ای است که برای تمامی کشورهای امضاء کننده اش، الزام‌آور می‌باشد و از دیدگاه بعضی دیگر، به یک عرف بین‌المللی تبدیل شده است که برای همه کشورها - حتی اگر آن را امضاء نکرده باشند - ام‌آور دانسته می‌شود.

اگرچه برخی از صاحب نظران معتقدند که اعلامیه جهانی حقوق بشر را باید دستاورد عقلانیت بشر در زمان حاضر دانست بدین معنی که تکامل عقل بشری انسان را به تدوین و پذیرش حقوق مذکور در این اعلامیه، رهنمون شده است و لذا مخالفت با این اعلامیه را باید مخالفت با حکم عقل یا سیرهٔ عقلاء دانست، ولی شواهد متعددی برخلاف این مدعا وجود دارد که مانع پذیرش آن می‌شود چرا که:

اولاً از ۵۶ کشور عضو سازمان ملل متحد در زمان تصویب این اعلامیه، ۸ کشور به آن، رأی ممتنع دادند پس تصویب اعلامیه با اجماع عقلاء جهان همراه نبود؛

و ثانیاً تدوین‌کنندگان اعلامیه، دولت‌های پیرامون جنگ جهانی دوم بودند و دول مغلوب در این مورد، نقشی نداشتند؛

و ثالثاً دیدگاه اندیشمندان مسلمان (که در کمترین حدی، باید آن را دیدگاه گروه بزرگی از عقلای بشر دانست) به هیچ‌وجه در این اعلامیه، انعکاس نیافته است؛

و رابعاً تدوین اعلامیه، تحت تأثیر اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه و اندیشه حکیمان قرن هجدهم اروپا نظیر روسو، مونتسکیو، لاک و همچنین پاره‌ای از تعالیم مسیحیت بوده است؛

بنابراین بی‌تردید اعلامیه جهانی حقوق بشر را نمی‌توان محصول عقلانیت خالص بشری دانست و از این رهگذر، مفاد آن را مصداق حکم عقل یا سیره عقلاء به شمار آورد بلکه ارزیابی واقع بینانه آن است که اعلامیه مزبور را دستاورد تلاش و همفکری گروهی از اندیشمندان در چارچوب مبانی اومانیسیم، لیبرالیسم، سکولاریسم و پلورالیسم بدانیم که البته به عنوان یک تلاش بشری، قابل تقدیر است همانطور که دیگر تلاشهای بشری نیز در این زمینه، سزاوار تمجید می‌باشند.

توجه به جایگاه و اهمیت اعلامیه جهانی حقوق بشر باعث شد که مسلمانان در صدد تدوین اعلامیه‌ای بر اساس دیدگاه اسلام در این زمینه برآیند و پس از اقداماتی که از سال ۱۹۸۰ توسط سرای اسلامی اروپا آغاز شد، نهایتاً در سال ۱۹۹۰ میلادی مقارن با ۱۳۶۹ شمسی، اعلامیه اسلامی حقوق بشر تدوین شده و به تصویب سازمان کنفرانس اسلامی که در قاهره تشکیل شده بود، رسید.

واقعیت آن است که در جهان معاصر تدوین و تفسیر و اجرای معاهدات و اسناد بین‌المللی، هیچگاه در یک فضای حقوقی و غرض‌و‌افراز از تأثیر قدرتهای سیاسی، صورت نمی‌گیرد بنابراین نمی‌توان انتظار داشت که صرف تصویب اعلامیه اسلامی حقوق بشر در میان کشورهای اسلامی بتواند زمینه ساز توجه عمیق دیگر کشورها به این اعلامیه شده و در گام‌های بعدی موجب پذیرش اعلامیه اسلامی به عنوان عالی‌ترین سند حقوق بشری در روابط کشورهای اسلامی با همدیگر گردد؛ بدون شک قدرتهای حاکم بر دنیا، مانع وقوع چنین اتفاقی خواهند شد، پس باید با تدبیر و دوراندیشی و بررسیهای علمی عمیق و مقایسه‌ای، زمینه تحقق این موضوع را فراهم نمود.

البته به یقین، همگرایی کشورهای اسلامی و استناد آنها به مفاد اعلامیه اسلامی حقوق بشر در روابط میان خود، از مؤثرترین عوامل وصول به این هدف است، لکن نباید از نظر دور داشت که این کار، بدون وجود یک زمینه علمی مستحکم، به نحو مطلوبی به سامان نخواهد رسید.

کتابی که پیش رو دارید، گامی متواضعانه است که در راستای فراهم ساختن این زمینه علمی برداشته شده است. در این کتاب که حاصل تدریس مبانی فقهی اعلامیه اسلامی حقوق بشر برای گروهی از طلاب و دانشجویان می باشد، نگارنده کوشیده است که هر یک از مواد این اعلامیه را بر اساس موازین فقهی مذهب شیعه مورد بررسی قرار دهد. شیوه طرح مباحث، همان شیوه استدلالی و اجتهادی است و سعی شده است تا نقد پیل ملال آور و ایجاز خلل آور پرهیز گردد.

جناب حجة الاسلام آقای سید ابوالفضل موسوی که از طلاب و دانشجویان فاضل و فرهیخته بوده و در کنار تحصیل در حوزه علمیه به تحصیل در مقطع دکتری رشته حقوق خصوصی نیز اشتغال دارد با ابتکاری ستودنی، مباحث مطرح شده در جلسات درسی را تقریر و تدوین کرد. امید است که سعیش مشکور باد.

مؤلف امیدوار بود فرصتی بیاید تا تقریرات حاضر را به طرز دقیق، از خوانی نموده، مطالبی را بر آن بیفزاید، اما به دلیل کثرت اشتغالات علمی، متأسفانه این فرصت فراهم نشد؛ از سوی دیگر، اهمیت موضوع اقتضاء می کرد انتشار این کتاب به تأخیر نیفتد؛ لذا تصمیم گرفته شد که ویراست اول کتاب به صورت حاضر در اختیار خوانندگان فرهیخته و صاحب نظران قرار گیرد. به این امید که در ویراست های بعدی و پس از دریافت دیدگاه های علمی خوانندگان، توفیق

ارائه مننی عمیق تر و دقیق تر، رفیق گردد.

در اینجا لازم است از تلاش های کمیسیون حقوق بشر اسلامی و مسئول دانشمند آن، جناب آقای دکتر ضیائی فر که پیشنهاد تشکیل چنین جلساتی را مطرح کردند و پاره ای از امکانات را فراهم نمودند، قدردانی نمایم؛

همه نین از دوستان مؤسسه فرهنگی مطالعاتی صراط مبین و به ویژه رئیس فاسل آن جناب آقای دکتر دشتی که با همت و پیگیری ایشان، این اثر به چاپ رسید، سپاسگزاران می کنم.

و سخن آخر محمد باقر این اثر است (اگر در نزد خدا ارزشی داشته باشد) به آستان پیشوایی که شرف ارزش آمدنش را دارد و عدالت، انتظارش را می کشد، همو که با آمدنش، حقوق بشر، تمام معنا احیاء خواهد شد.

محمد جواد ارسطا

۲۴ مرداد ۱۳۹۶